

Kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys koronaepidemian aikana ja sen jälkeen

Eva Kaven

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys koronaepidemian aikana ja sen jälkeen

Eva Kaven
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
06/2023

Eva Kaven

Kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys koronaepidemian aikana ja sen jälkeen

Vuosi 2023 Sivumäärä 28

Tässä opinnäytetyössä tarkasteltiin kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitystä vuonna 2019 alkaneen koronaepidemian aikana ja sen jälkeen. Covid-19-epidemian myötä vuonna 2020 keväällä moni kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan yksikkö lopetti toimintansa joko tilapäisesti tai kokonaan. Toiminnan vähentämisellä tai lopettamisella oli negatiivisia vaikutuksia asiakkaisiin. Opinnäytetyössä hyödynnettiin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmiä.

Esiin nousivat yksinäisyyden, selkokiehisen tiedon riittämättömyyden sekä eriarvoisuuden kasvamisen teemat. Erilaisia vaihtoehtoisia päiväaikaisen toiminnan muotoja syntyi, näistä esimerkkeinä etä- ja hybriditoiminta sekä asumisyksiköissä järjestettävä päiväaikainen toiminta. Vaihtoehtoiset muodot eivät kuitenkaan aina korvanneet aiempaa toimintaa.

Päiväaikaisella toiminnalla on tärkeä rooli kodin ulkopuolisten sosiaalisten kontaktien sekä mielekkään tekemisen tarjoajana kehitysvammaisille ihmisille. Jatkossa on kriisitilanteissakin turvattava haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten yhdenvertaisuus ja taattava heille lain turvaaman palvelun toteutuminen.

Eva Kaven

The Significance of Daytime Activities for People with Intellectual Disabilities during Covid-19 and after the epidemic

Year

2023

Pages

28

This Bachelor's thesis examined the significance of daytime activities for people with intellectual disabilities during the covid-19 epidemic that started in the year 2019. Along with the epidemic in the spring of 2020, several day activity centers for people with intellectual disabilities closed down their operations either temporarily or completely. Diminishing or ending the activities had negative impacts on the clients. In this thesis methods of descriptive literature review were applied.

In this thesis, themes as loneliness, the insufficiency of information in plain language and the increase of inequality stood out. Different optional forms of day activities were invented, for example distant or hybrid activities and day activities organised in housing service units. However, these optional forms of day activities didn't always replace the former activities.

For people with intellectual disabilities, daytime activities have an important role in offering social connections outside home and providing meaningful things to do during the day. In the future, it will be important to secure the equality of people in vulnerable positions also in crisis. The service protected by law should be guaranteed.

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Toimintaympäristö.....	6
2.1	Kehitysvammaisuus.....	6
2.2	Vammaispalvelut	7
2.3	Työtoiminta + päivätoiminta = päiväaikainen toiminta.....	9
2.4	Sosiaalinen kuntoutuminen	10
3	Tietoperusta	11
4	Tarkoitus ja tavoite	12
5	Osallisuus ja ihmisoikeudet	13
5.1	Osallisuuden ja työn laatukriteerit	14
6	Menetelmät	16
7	Tulokset	17
7.1	Koronaepidemia ja haavoittuvat asiakasryhmät	17
7.2	Koronan vaikutukset päiväaikaiseen toimintaan.....	19
7.3	Asiakkaiden näkökulma	19
7.4	Tiedonsaanti.....	20
7.5	Eriarvoistuminen.....	21
7.6	Johtopäätökset.....	23
8	Pohdinta.....	24
	Lähteet	26

1 Johdanto

Maailmanlaajuinen koronaepidemia on vaikuttanut jokaisen meistä elämään jollakin tavalla. Etäyhteyksien käyttö on lisääntynyt parissa vuodessa ennennäkemättömästi tapaamisrajoitusten estäessä ihmisten tapaamisen kasvokkain. Etätyöskentely on tullut pysyväksi osaksi monen työikäisen arkea. Sosiaali- ja terveysalan etäpalveluja on kehitetty kasvavalla vauhdilla, ja moni palvelu on jäänyt pysyäkseen. On kuitenkin sosiaalipalveluita, joita ei voi toteuttaa etäyhteyksin. Kehitysvammaisten päiväaikainen toiminta on osittain tällainen palvelu.

Aloittaessani opinnäytetyön tekemistä työskentelin kehitysvammaisten päiväaikaisessa toiminnassa määräaikaisella työsuhteella. Sain työnantajan edustajalta ehdotuksen tehdä opinnäytetyön aiheesta *kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys*. Ideanani oli alun perin tehdä opinnäytetyö päiväkirjamuotoisena, mutta en saanut tähän tutkimuslupaa. Perusteena olivat mm. tietoturvariskit, joita liittyi asiakkaiden toimintojen raportointiin.

Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksen menetelmiä hyödyntäen. Kirjallisuuskatsauksen muodossa opinnäytetyö ei aiheuta työnantajan osoittamia tietoturvariskejä, ja aihetta on mahdollista tarkastella laajasta näkökulmasta. Suunnitelmaa tehdessä, alustavaa kirjallisuuskatsausta kootessa, aihetta syvennettiin ajankohtaiseen suuntaan. Tässä opinnäytetyössä tarkasteltiin kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitystä koronaepidemian aikana ja sen jälkeen kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmiä hyödyntäen. Opinnäytetyössä käsitellään korona-ajan tuomia haasteita vammaispalveluissa ja erityisesti kehitysvammaisten päiväaikaisessa toiminnassa.

Aineistoa on pyritty valitsemaan mahdollisimman asiakaslähtöisesti. Haasteita opinnäytetyön tulosten luotettavuuteen tuo aineiston paikoittainen epätieteellisyys sekä työvaiheiden lomitaisuus. Opinnäytetyöllä ei ole toimeksiantajaa, joten työelämää ei ole konsultoitu opinnäytetyön eri vaiheissa.

2 Toimintaympäristö

2.1 Kehitysvammaisuus

Lähes joka sadas suomalainen on kehitysvammainen. Kuitenkin vain noin kymmenen prosenttia heistä tarvitsee ympärivuorokautista apua. Tavallista heille, jotka eivät asu esimerkiksi vanhempiansa kanssa, on asua pienissä ryhmäkodeissa, joissa on vakinainen henkilökunta. Laikoksissa asumisesta on koettu pitkäjänteisesti irtautua, ja nykyään valtaosa

kehitysvammaisista ihmisistä asuu tavallisilta näyttävissä kodeissa. Kehitysvammaisten ihmisten eliniänodote on pidentynyt ja yhä useampi elää toimintakykyisenä pidempään. (Seppälä 2017.)

Kehitysvammaisuuden määrittely ei ole aina yksinkertaista. Kirjo on laaja ja toisilla diagnoosin saaminen vaatii paljon aikaa ja tutkimuksia, kun taas toisilla se voidaan todeta miltei synnytyslaitoksella. Siitä, miten kehitysvammaisuus määritellään, ei vielä kukaan ole täyttä konsensusa ja varsinkin lievän kehitysvammaisuuden kriteerit täyttyvät eri tavalla maasta riippuen. Kolme tärkeintä kriteeriä ovat kuitenkin: henkisen kyvykkyyden ja opittujen elämänhallintataitojen merkittävät rajoitukset, ja näiden ilmeneminen ennen 18 vuoden ikää (Seppälä 2017.)

Kehitysvammaisuus vaikuttaa ihmisen vuorovaikutukseen, käytännön askareisiin sekä fyysisen ja sosiaalisen ympäristön hallintaan. Se näkyy myös huolehtimisessa asioista, jotka liittyvät työssäkäyntiin, tiedonhankintaan, raha-asioihin, aikatauluihin, terveyteen ja hyvinvointiin. Mitä isompia ovat rajoitteet toimintakyvyssä, sitä enemmän tukitoimia vaatii yhdenvertainen osallistuminen yhteiskunnan jäsenenä. (Seppälä 2017.)

Kehitysvammaisuudesta tai vammaisuudesta puhuttaessa on tärkeää erottaa termit vamma ja vammaisuus toisistaan. *Vammalla* viitataan johonkin yksilön psykofyysiseen rakenteeseen liittyvään seikkaan, kun taas *vammaisuus* määrittyy sosiaalisesti yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa (Seppälä 2017). Vammaisuudesta puhutaan, kun henkilön kyvyt ja ympäristön esteet kohtaavat, eli rajoitteita yhteiskuntaan osallistumisessa syntyy (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Toisaalta vammaisuus rajoitteena luo kielteistä kuvaa, ja ICF-toimintakykyluokituksessa puhutaan myös voimavaroista (Nurmi-Koikkalainen 2023). Voimavarakeskeinen ajattelu liittyy olennaisesti myös myöhemmin esiteltyyn tukipalvelumalliin.

Työ- ja päivätoiminta on menneisyydessä nähty hoidollisena, työ- ja sosiaalisia taitoja ylläpitävänä toimintana, mutta Seppälän (2017) mukaan kehitysvammaisuuden sosiaalinen ulottuvuus ja määrittäminen ovat murroksessa. Kehitysvammaiset ovat heterogeeninen ryhmä ihmisiä, joita määrittää kaikki muutkin ihmisyyteen kuuluvat asiat kuin kehitysvammaisuus. Vammaisuus on suhteellista ja määräytyy myös sosiaalisesti. Lisäksi ympäristöllä voi olla suuri vaikutus ihmisen toimintakykyyn. (Seppälä 2017.)

2.2 Vammaispalvelut

Päiväaikainen toiminta on osa vammaispalvelujen kokonaisuutta. Vammaispalvelujen toteuttamisesta vastaavat hyvinvointialueet. Hyvinvointialueet otettiin käyttöön vuoden 2023 alussa, juuri kun koronaepidemia oli riepottellut kansanterveyttä lähes kolmen vuoden ajan. Koronaepidemian aikana terveystalujen tarve korostui. Sosiaaliala jäi terveystalun varjoon, ja vammaispalvelut muiden sosiaalipalvelujen varjoon (Nurmi-Koikkalainen 2023).

Vammaisten ihmisten perhe- ja leiritoiminta jäi pois, ja päiväaikaisen toiminnan palvelut muuttivat muotoaan tai niitä lakkautettiin kokonaan usean kuukauden ajaksi (Kilpeläinen ym. 2022). Vammaispalveluissa oli myös muita sektoreita enemmän muutoksia työn sisällössä (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Vammaisten henkilöiden oikeus palveluihin, mm. päivätoimintaan, herätti huolta jo Vammaisfoorumin vuonna 2020 tekemän selvityksen mukaan (Kilpeläinen ym. 2022). Lisäksi huolta herätti se, miten tullaan pitämään mielessä vammaisten henkilöiden oikeudet koskien hoitoa, apuvälineitä, henkilökohtaista apua, kuljetuksia, kuntoutusta, kaupassakäyntiä, tietoa, tulkkausta ja kiireettömiä poliklinikka- ja terveyskeskuskäyntejä (Kilpeläinen ym. 2022).

Palveluissa onkin ollut vajetta, ja tämä on heijastunut asiakkaiden arkeen. Ongelmat ovat kasaantuneet ja osa asiakkaista on jäänyt palveluiden ulkopuolelle. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Myös henkilöstövaje korostui (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023), ja henkilöstön jaksamisesta on ollut huolta (Kehitysvammalitto 2021). Henkilöstövajetta on ollut jo ennen koronaa, ja myös rokottamattomia henkilöitä on otettu työskentelemään vuoden 2022 puolella (Hakoma ym. 2022). Osa työntekijöistä on siirtynyt päiväaikaisesta toiminnasta asumispalveluihin (Nurmi-Koikkalainen 2023). Työntekijöiden tilanne on koskettanut myös asiakkaita, ja organisaation toiminnan tulisi poikkeustilanteissa ottaa sekä asiakkaat että työntekijät huomioon (Nurmi-Koikkalainen 2023). Vammaistyössä kuten muissakin sosiaalialan töissä, joita tehdään ihmistä lähellä, jatkuvuus on tärkeää. Kaikkien osapuolten huomioon ottaminen edistää palvelujen jatkuvuutta.

Päiväaikaisen toiminnan lisäksi avotyötoiminta vähentyi koronan alussa, osittain toimintakeskusten sulkemisesta johtuen. Loppumiselle on erilaisia syitä. Organisaatioista 66 % ei myöskään maksanut työtoiminnan asiakkaille työosuusrahoja toiminnan supistuksen ajalta. Osalla asiakkaista tämä johti taloudellisiin huoliin. Etäpalvelujen käyttäminen työosuusrahan maksamisen perusteena jakoi mielipiteitä. (Hakola ym. 2021.)

Koronaepidemia toi esiin uusia palvelutarpeita. Monesta lähteestä on käynyt selväksi, että selkokielisessä tiedotuksessa on ollut puutteita. Etätoiminnot vaativat laiteosaamista, jota kaikilla ei ole. Jotta etäpäivätoiminnasta voitaisiin hyötyä, asiakkaille tulee olla tarjolla digitukea (Hakola ym. 2021). Palvelut on kuitenkin turvattava myös niille, joille etäpalvelut eivät sovi (Hakoma ym. 2022). Toimintarajoitteiden ja vammojen erityispiirteet tulee huomioida digitaalisten palveluiden saavutettavuudessa (Kilpeläinen ym. 2022). Vammaispalveluiden tulee tarjota apua ja tukea myös kriisiaikana, ja monitoimijaista yhteistyötä tulisi hyödyntää (Nurmi-Koikkalainen 2023). Vammaisten ihmisten toimintakyvystä huolehtiminen poikkeusaikana on erityisen tärkeää ja kertoo yhteiskunnan sivistyksen tasosta.

Seppälä (2017) esittelee kirjassaan Bradley'n kolme paradigmaa:

1. Kokonaishoidon malli

2. Kuntoutusmalli

3. Tukipalvelumalli

Kokonaishoidon malli on sairaus-, vamma- ja potilaskeskeinen sekä lääkärijohtoinen.

Kuntoutusmallin mukaan kehitysvammaisen elämänhallintataitoja vahvistetaan moniammatillisen asiantuntijatiimin voimin.

Tukipalvelumallissa keskiössä ovat yksilö ja yhteisö sekä näiden suhde. Itsemääräämisoikeuden toteutumisesta huolehditaan ja asiakkaan omaa päätöksentekoa sekä lähipiiriä tuetaan. (Seppälä 2017.)

Kaikki nämä näkyvät edelleen palvelurakenteissamme, mutta YK:n yleissopimus on kiihdyttänyt palveluita vahvasti tukipalvelumallia kohti (Seppälä 2017). Päiväaikaisen toiminnan toteuttamisessa olisi hyvä tiedostaa näiden mallien vaikutus ja toteuttaa toimintaa voimavara-keskeisten ajattelutapojen mukaan. Ensisijaisesti päivätoimintaa tulisi toteuttaa asiakaslähteisesti, ja tukipalvelumalli vahvimpana suuntaviivana.

2.3 Työtoiminta + päivätoiminta = päiväaikainen toiminta

Kehitysvammaisten päiväaikainen toiminta koostuu kahdesta palvelusta: päivätoiminnasta ja työtoiminnasta. Nämä kaksi muodostavat kokonaisuuden, jota usein toteutetaan samassa yksikössä, ja pienen asiakasryhmän sisällä voi olla sekä työ- että päivätoiminnan asiakkaita. Työ- ja päivätoiminnalla pyritään edistämään vammaisten henkilöiden osallisuutta ja työllistymismahdollisuuksia, ja näistä ensisijainen palvelu on työtoiminta (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Suomessa oli vuonna 2021 lähes 17 900 vammaista ihmistä työ- ja päivätoiminnan piirissä. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Puhutaan siis suuresta joukosta ihmisiä.

Työ- tai päivätoiminnan sisältöä ei ole tarkoin määritelty, vaan se perustuu aina asiakkaan tarpeisiin. Oleellinen tehtävä on kuitenkin asiakkaan sosiaalisten kontaktien lisääminen kodin ulkopuolella. Päivätoiminnassa tuetaan kehitysvammaisen ihmisen itsenäistä suoriutumista ja sitä voidaan toteuttaa myös asumisyksiköissä tai etänä. Toimintaan voi sisältyä esimerkiksi ruuanlaittoa, liikkumista, luovaa tekemistä ja vuorovaikutustaitojen harjoittelua. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.) Korona-aikana etäpäivätoiminta yleistyi, ja etäpalvelut ovatkin hyvä lisä silloin kun ne ovat asiakaslähtöisiä (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Etäpalveluita eivät pysty kuitenkaan hyödyntämään kaikki. On olemassa suuri joukko, jolle etäyhteyksien ja puhelimen käyttö on haastavaa tai mahdotonta (Kehitysvammaliitto 2021).

Päivätoiminnan järjestämisestä säädetään vammaispalvelulaissa (1267/2006) ja kehitysvammalaissa (26/1984). Työtoiminnan järjestäminen taas perustuu tällä hetkellä vanhaan sosiaalihuoltolakiin (710/1982) tai kehitysvammalakiin (519/1977). Lait, jotka liittyvät

työelämäosallisuuden edistämiseen ja sosiaalisen kuntoutumisen tukemiseen, ovat olleet muutospaineen alla useamman vuoden, ja osaa niistä on muutettu. Uusi vammaispalvelulaki tulee voimaan 1.10.2023 (THL 2023 c). THL:n sivuilla päivätoiminta-termille tarjotaan vaihtoehdoksi *osallisuutta edistävä toiminta*. (THL 2023 b).

Vammaispalvelulain (1267/2006) mukaan vammaisten henkilöiden päivätoimintaan kuuluu toimintaa, joka järjestetään kodin ulkopuolella, tukee itsenäisessä elämässä selviytymistä sekä edistää sosiaalista vuorovaikutusta. Päivätoiminta tulee kyseeseen, jos henkilöllä ei ole edellytyksiä osallistua työtoimintaan. (1267/2006.) Työtoiminta, joka järjestetään vanhan sosiaalihuoltolain mukaan, on tarkoitettu henkilöille, joilla ei ole edellytyksiä osallistua vanhan sosiaalihuoltolain mukaiseen työhön. Lisäksi työtoiminnan asiakkailta toimeentulon perustana on yleisimminkin etuudet, jotka myönnetään sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella. (THL 2023 b). Työtoiminnan tarkoituksena on olla joustava palvelu, joka antaa työllistymiseen tarvittavaa tukea. Työtoimintaan voi osallistua myös henkilökohtaisen avustajan tukeamana. Oleellista työtoiminnan toteuttamisessa on asiakaslähtöisyys ja työelämätaitojen harjoittelu. (THL 2023 b.)

2.4 Sosiaalinen kuntoutuminen

Kuntoutuminen on kuntoutujan ja ammattilaisen yhdessä suunnittelema prosessi, joka etenee tavoitteellisesti. Kuntoutujan oma rooli on aktiivinen. (Autti-Rämö ym. 2022.)

Sosiaalinen kuntoutus on käsite, josta puhutaan silloin, kun ihmisen sosiaalinen toimintakyky on alentunut. Sosiaalinen kuntoutus viittaa tehostettuun tukeen, jolla pyritään vahvistamaan sosiaalista toimintakykyä, torjumaan syrjäytymistä sekä edistämään osallisuutta (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Päiväaikaisessa toiminnassa sosiaalisen kuntoutumisen idea näkyy esimerkiksi siinä, että yksi toiminnan tavoitteista on lisätä sosiaalisia kontakteja kodin ulkopuolella.

Osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden näkökulmasta voisi olla perusteltua käyttää *sosiaalisen kuntoutuksen* sijaan käsitettä *sosiaalinen kuntoutuminen*.

Kuntoutumisessa ideana on, että asiantuntija pysähtyy kuuntelemaan ja tunnistamaan kuntoutujan odotuksia ja toiveita tukien ja ohjaten. Kuntoutuminen edellyttää ihmisen omaa aktiivista toimintaa edetäkseen, ja sitä ei voi tehdä toisen puolesta. (Autti-Rämö ym. 2022.) Kuntoutumisen käsitettä käyttämällä siirrytään ajatuksen ja kielen tasolla *kuntoutusmallin* mukaisista palveluista ja tarpeenarvioinneista kohti *tukipalvelumallia*. Toisaalta voidaan myös kysyä, onko kuntoutuminen aina oleellista kehitysvammaiselle ihmiselle. Kuntoutumisen käsite pitää edelleen sisällään sen olettamuksen, että on jotain, mistä pitäisi kuntoutua. Vaihtoehtoisesti voidaan puhua elämänmittaisesta kuntoutumisesta.

3 Tietoperusta

Etsiessäni tietoa kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan toteutuksesta korona-aikana vastaan ei tullut yhtäkään opinnäytetyötä aiheesta. Muutamassa oli käsitelty asumisyksiköjä korona-aikaan, ja mahdollisesti päivätoiminta oli mainittu. Tarvetta päiväaikaisesta toiminnasta kerätylle tiedolle korona-aikana ja sen jälkimainingeissa siis vaikutti olevan. Erilaisia selvityksiä, julkaisua ja raportteja koskien aihetta tai sen lähiympäristöä löytyi. Näytti siltä, että kuvaileva kirjallisuuskatsaus voisi menetelmänä toimia tässä opinnäytetyössä.

Koronaepidemia on muuttanut jokaisen ihmisen arkea, mutta eniten siitä ovat kärsineet haavoittuvimmassa asemassa olevat ihmiset. Kilpeläinen ym. (2022) jakavat nämä ihmiset kymmeneen väestöryhmään, joista yksi on *vammaiset ja toimintarajoitteiset henkilöt* (Kilpeläinen ym. 2022). Tämä ryhmä on itsessään moninainen, ja kehitysvammaiset ovat vain osa tätä väestöryhmää. Edellä mainitun THL:n työraportin tuloksia voi kuitenkin myös jossain määrin soveltaa kehitysvammaisten ihmisten kohdalla. Pääosa tämän opinnäytetyön aineistosta koostuu edellisen kaltaisista korona-ajan selvityksistä ja raporteista, jotka koskevat erityisesti kehitysvammaisia ihmisiä ja heidän kanssaan työskenteleviä. Tietoperustaan sisältyy myös tieteellisiä artikkeleita, THL:n ohjeistuksia ja infoa, lakeja, YK:n vammaisyleissopimus sekä kirjallisuutta kehitysvammaisuudesta, kuntoutumisesta ja kriisituesta.

Yhtenä oleellisena lähteenä tässä opinnäytetyössä on käytetty Heikki Seppälän *Erilaiset Eväät* (2017) -kirjaa, joka paitsi avaa kehitysvammaisuuden ja sen käsitteistön historiaa, myös ottaa kantaa vammaistyön kokonaisvaltaiseen murrokseen. Seppälä (2017) avaa kehitysvammaisuuden liittyviä perusasioita selkeässä ja ymmärrettävässä muodossa, ja ottaa myös kantaa syrjiin rakenteisiin yhteiskunnassamme. Hän esittelee kirjassaan Bradleyyn paradigmat, jotka kuvaavat perspektiivin muutosta vammaispalveluiden toteuttamisessa.

Menetelmälähteenä tässä opinnäytetyössä on käytetty ensisijaisesti Kangasniemen ym. (2013) artikkelia *Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon*.

Laeista tärkeimpinä lähteinä ovat olleet *laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)*, *laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977)*, *laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)*, *sosiaalihuoltolaki (1301/2014)* sekä *laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021)*. Myös *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (27/2016)* on oleellinen vammaisten henkilöiden perusoikeuksista puhuttaessa. Suomessa Ihmisoikeuskeskuksella on lakisääteinen erityistehtävä edistää, suojella ja seurata YK:n vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanoa (Ihmisoikeuskeskus 2023).

Tämän opinnäytetyön luotettavuutta syö se fakta, että tieteelliset tutkimukset tai artikkelit muodostavat vain pienen osan tietoperustasta. Eettisinä ohjenuorina toimivat tässä opinnäytetyössä Arenen ammattikorkeakouluille luomat eettiset ohjeet (Arene 2019) sekä ammattijärjestö Talentian säännöllisesti päivittämä Arki, arvot ja etiikka (2022) -kirjanen, johon on koottu sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Arenen eettisten ohjeiden taustalla vaikuttavat TENKin eli Tutkimuseettisen neuvottelukunnan *hyvän tieteellisen käytännön (HTK)* periaatteet. Ajantasaista tietoa osallisuudesta, sen käsitteistöstä sekä vammaispalveluista on löytynyt Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen eli THL:n sivuilta. Tärkeimpänä lähteenä THL:n sivuilta on toiminut Vammaispalvelujen käsikirja -kokonaisuus.

Keskeisiä käsitteitä:

- Kehitysvamma
- Vammaistyö
- Päiväaikainen toiminta
- Päivätoiminta
- Työtoiminta
- Koronaepidemia
- Covid-19
- Haavoittuvat asiakasryhmät

4 Tarkoitus ja tavoite

Kehitysvammaiselle nuorelle työkyvyttömyyseläkkeelle päätyminen on lähes automaatio, joten työ- ja päivätoiminta on monelle keskeinen palveluvaihtoehto. Kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnan eli päiväaikaisen toiminnan historia juontaa juurensa 50-luvulle. (Seppälä 2017.) Kehitysvammalakiin nämä kirjattiin 1978. Työ- ja päivätoimintaa järjestetään sosiaalipalveluna (Seppälä 2017.), ja sen järjestäminen on hyvinvointialueiden vastuulla. Kappaleessa 2.3 kerrotaan tarkemmin, miten työtoiminta eroaa päivätoiminnasta. Yhdessä ne muodostavat palvelukokonaisuuden, eli usein samassa yksikössä järjestetään sekä työ- että päivätoimintaa. Yksikköä kutsutaan yleensä toimintakeskukseksi.

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan (2021) kyselyyn vastanneista lähes puolet ilmoitti vuonna 2020 organisaationsa sulkeneen toimintakeskuksensa. 15 %:ssa toiminta

ajettiin alas kokonaan. (KVANK 2021.) Koronaepidemian vaikutus päiväaikaisen toiminnan järjestämiseen on siis ollut ilmeinen.

Epidemian vaikutuksesta kehitysvammaisten päivätoiminta muutti muotoaan tai loppui kokonaan usean kuukauden ajaksi. Etäpalvelut korvasivat osaa toiminnoista. Etänä päiväaikainen toiminta saattoi toteutua esimerkiksi liikunnan, musiikin tai keskustelun muodossa. Osa ihmisistä jäi kuitenkin kokonaan ilman palveluja. Yksinäisyys, toimeettomuus ja ahdistuneisuus lisääntyivät, kun toimintaa ei ollut. Työosuusrahoja ei myöskään maksettu kaikille. (Kilpeläinen ym. 2022.)

Etäpalveluiden käytöstä on kahdenlaista tuloksia; Norjassa niiden myötä on havaittu hyvinvoinnin lisääntymistä ja stressin vähentymistä (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Etäpalvelut ovat joillain myös lieventäneet yksinäisyyttä ja auttaneet pitämään kiinni arjen hallinnasta ja rytmistä. Toisaalta asiakkaat ovat odottaneet myös paluuta normaaliin ja pitäneet toimintaa mielekkäämpänä paikan päällä kuin etänä. Päiväaikaisen toiminnan arvostus nousi korona-aikana asiakkaiden silmissä. (Hakola ym. 2021.)

Opinnäytetyössä pohdittiin seuraavaa kysymystä:

Mikä on kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys koronaepidemian aikana ja sen jälkeen?

Kysymys on väljä, mikä mahdollistaa ilmiön monipuolisen käsittelyn eri näkökulmista. Alun perin tarkoituksena oli tarkastella päiväaikaisen toiminnan toteutumista myös ennen koronaepidemiaa, ja verrata näitä tilanteita toisiinsa. Aiheen rajaaminen oli kuitenkin välttämätöntä. Opinnäytetyössä keskitytään koostamaan korona-ajan selvitysten ja raporttien perusteella sen vaikutuksia kehitysvammaisten päiväaikaiseen toimintaan ja sen asiakkaisiin. Päiväaikaisen toiminnan merkitystä perustellaan näiden raporttien, lakien, YK:n vammaisyleissopimuksen, eettisten ohjeiden, ihmisoikeuksien sekä työ- ja päivätoiminnalle asetettujen laatukriteerien näkökulmasta. Tavoitteena on osoittaa kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan paikka kiinteänä osana palvelujärjestelmää.

5 Osallisuus ja ihmisoikeudet

Termi osallisuus liittyy olennaisesti kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuteen ja oikeuteen olla yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Osallisuus voidaan jaotella kolmeen eri osa-alueeseen (THL 2022):

- Oma elämä

- Yhteisöt ja vaikuttaminen
- Yhteinen hyvä (THL 2022.)

Kun ihminen on osallisena omassa elämässään, hänellä on mahdollista tehdä siitä omannäköistään ja määritellä mihin palveluihin tai toimintaan osallistuu. Yhteisöihin ja itselle tärkeisiin ryhmiin kuulumisen ja siihen tuen saaminen on toinen tärkeä osallisuuden muoto. Kolmanneksi on listattuna osallisuus yhteisestä hyvästä eli siitä, että on mahdollisuus tehdä ja jakaa asioita ihmisten kanssa yhdessä ja päästä nauttimaan siitä. (THL 2022.)

Vammaispalvelulain on tarkoitus edistää vammaisten edellytyksiä elää ja toimia muiden ihmisten kanssa yhdenvertaisesti yhteiskunnan jäsenenä (380/1987). Vammaisten ihmisten yhteiskunnallinen osallistuminen on kuitenkin edelleen tutkimusten mukaan huomattavasti vähäisempää kuin muiden kansalaisten. Osallistumisen esteinä voivat olla taloudellinen tilanne, ympäristön ja palvelujen esteellisyys, asenneilmapiiri, puutteellinen tuki tai sopivien osallistumismahdollisuuksien puute. (STM 2021.) Lievästi kehitysvammaisilla ihmisillä sosiaalisen käyttäytymisen ja kompetenssin puutteet ovat yksi suurimmista esteistä täysivaltaiselle kansalaisuudelle ja yhteiskuntaan sopeutumiselle (Seppälä 2017). Kehitysvammaisten päiväaikaisten toiminnan yksi tarkoitus on tukea asiakkaita vuorovaikutustilanteissa sekä sosiaalisissa suhteissa. Päivätoiminnasta säädetään vammaispalvelulaissa (380/1987).

5.1 Osallisuuden ja työn laatukriteerit

Vuonna 2012 KVANK eli Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta loi työn ja päivätoiminnan valiokunnan, jonka tarkoituksena oli muodostaa laatukriteerit päiväaikaiselle toiminnalle. Laatukriteereitä työstettiin vuodesta 2013 vuoteen 2015, ja niiden taustalla ovat aiemmin tehdyt yksilöllisen tuen laatukriteerit ja ulkomaiset esimerkit. Laatukriteerien pohjana ovat YK:n vammaisyleissopimus (27/2016), sosiaalihuoltolaki (1301/2014), suomalaisen yhteiskunnan kehittäminen valtavirtaistamisperiaatteen mukaisesti, asiakaskeskeisyys arvona sekä palvelut, joiden avulla kehitysvammaisen ihminen voi elää omannäköistään elämää. Laatukriteerien tarkoituksena on entistä enemmän tukea vammaisten ihmisten osallisuutta ja työllistymistä. (KVANK 2023.) Laatukriteerit edustavat *tukipalvelumallia*.

Laatukriteerit koostuvat kymmenestä kohdasta. Ensimmäisenä on *tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen*. Siinä perätään tiedon saavutettavuutta, täydentävien kommunikointikeinojen käyttöä, tiedon ja kokemusten hankintaa yhdessä työntekijän kanssa, riskien ja vastuiden ymmärtämisen tukemista sekä myös lähihenkilöiden tukemista. (KVANK 2023.)

Toisena laatukriteerinä on *tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin*. Sen tarkoituksena on, että siirtymävaiheessa otetaan huomioon asiakkaan asiat kokonaisvaltaisesti yhdessä. Se kannustaa

ns. ”tutkimusmatkailuun” ja erilaisiin kokeiluihin sekä edistymisen ja saavutusten huomiointiin. Muutosten sujuvuuden tärkeyttä korostetaan. (KVANK 2023.)

Tuki lähiyhteisöihin liittymiseen on kolmantena. Siinä puhutaan yhteisöllisen sosiaalisen elämän mahdollistamisesta ja siihen keinojen etsimisestä yhdessä. Tuetaan tutustumisessa ihmisiin, kansalaistoimintaan ja yhteiskuntaan. Lähihenkilöiden soisi olevan tässä mukana ja palveluntuottajan tulisi olla valmis tekemään yhteistyötä lähiyhteisössä sekä vaativan yhdenvertaisuuslain (1325/2014) perusteella mukautuksia olemassa oleviin palveluihin. (KVANK 2023.)

Neljäntenä on *tuki opintoihin pääsemiseen*. Sen tarkoituksena on taata tuki koulutusvaihtoehtojen selvittämisessä ja niihin pääsemisessä. Siinä ehdotetaan yhteistyötä koulutuksentarjoajien kanssa ja muistutetaan, että yleiset koulutukset ja kurssit ovat kehitysvammaisille ensisijaisia. (KVANK 2023.)

Tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamisessa tähtää sen mahdollistamiseen, että itsenäisyyttä tukevia taitoja voi opetella ja oppia. Taitoja olisi hyvä harjoitella mahdollisimman aidoissa ympäristöissä, ja valinnoissa ja suunnitelmissa tuetaan. (KVANK 2023.)

Kuudentena on *tuki terveyteen, hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin*. Tuetaan henkilöä vastuunotossa hänen omasta terveydestään, tuetaan häntä palvelujen käytössä ja työterveyshuollon käytössä sekä vastuunotossa sosiaalisista suhteista. (KVANK 2023.)

Seitsemäntenä *tuki ammatillisiin opintoihin ja työhön pääsemiseen* perää tukea tiedonhankintaan ja erilaisiin kokeiluihin. Tukea annetaan opinnoissa ja työssä ja työn tai toiminnan valintaa tuetaan. Myös työhönvalmennusta annetaan tai tuetaan siihen pääsemisessä. (KVANK 2023.)

Kahdeksas kriteeri on *tuki itseilmaisuuksiin ja luovuuteen*. Henkilöä tuetaan sellaisten ilmaisukeinojen löytämisessä, jotka sopivat hänelle. Tehdään luovaa yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. (KVANK 2023.)

Yhdeksäntenä kriteerinä on *tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen*. Sen mukaan annetaan tukea näiden roolien tunnistamisessa, kokeilussa, harjoittelussa ja ylläpidossa. Palveluntuottajan tehtävä on tuoda näkyväksi henkilö erilaisissa sosiaalisissa rooleissa. Yhteistyötä tehdään lähihenkilöiden kanssa esimerkiksi yhteistyöpalaverien muodossa. (KVANK 2023.)

Viimeinen kriteeri on *tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen*. Siinä peräänkuulutetaan yhteistyötä palvelujen suunnittelemisessa ja kehittämisessä ja se kannustaa ottamaan uudenlaisia rooleja ja muuttamaan toimintakulttuuria. Se sisältää myös tuen osallistumiseen, mikä usein tarkoittaa saavutettavuudesta huolehtimista. (KVANK 2023.)

6 Menetelmät

Menetelmälahteenä tässä opinnäytetyössä on käytetty ensisijaisesti Kangasniemen ym. (2013) artikkelia *Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsennettyyn tietoon*. Tämän artikkelin pohjalta opinnäytetyön työvaiheet on jaoteltu seuraaviin:

1. Tutkimuskysymyksen muodostaminen
2. Aineiston valinta
3. Kuvailun rakentaminen
4. Tuotetun tuloksen tarkastelu

Vaiheet eivät kuitenkaan ole menneet näin suoraviivaisesti prosessissa. Menetelmä on aineistolähtöinen ja sen ymmärtämiseen tähtäävä, joten aineiston valinta ja sen analysoiminen tapahtuvat osittain samanaikaisesti (Kangasniemi ym. 2013). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus sopii Kangasniemen ym. (2013) mukaan pirstaleisiin aiheisiin (Kangasniemi ym. 2013). Kuvailua on rakennettu samanaikaisesti aineiston valinnan kanssa, joten yhtä, aineiston syntetisoivaa työvaihetta ei tässä prosessissa ollut. Mallina kirjallisuuskatsauksesta käytettiin myös kartoitettavaa kirjallisuuskatsausta (Aho ym. 2021) sekä integroivaa kirjallisuuskatsausta (Kalliomaa-Puha ym. 2019). Osa lähteistä on löytynyt toisten lähteiden lähdeluetteloista, ja osa on kirjoja tai lakeja.

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmiä on siis sovellettu pitkälti Kangasniemen ym. (2013) artikkelin pohjalta. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on tavallisempi hoitotieteessä kuin sosiaalialalla, ja tiedonhaussa on poikettu oppilaitoksen systemaattisesta linjasta. Aineiston valinta ja analyysi tapahtuivat prosessissa osittain samaan aikaan, ja jokaista lähdeä valitessa niitä on peilattu seuraavaan ydinkysymykseen:

Mikä on kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys yhteiskunnallisesti poikkeuksellisessa tilanteessa?

Kangasniemi ym. (2013) toteavat, että aineiston riittävyyden määrää tutkimuksen laajuus (Kangasniemi ym. 2013). Koska on kyse AMK opinnäytetyöstä, aineistoa oli rajattava sen mukaan. Aineisto on valittu implisiittisesti, eli tietokantoja tai aineiston arviointikriteerejä ei raportoida tarkasti, vaan jokaisen lähteen kohdalla on punnittu sen osuvuutta ydinkysymys ja aihe mielessä. Jo alussa oli selvää, että myös perustieto kehitysvammaisuudesta on tarpeen, joten Heikki Seppälän *Erilaiset eväät - kirja kehitysvammaisuudesta* on valittu osaksi aineistoa.

Aineiston valinnan prosessin ollessa jo selvä on tehty kuitenkin yksi systemaattisen haku siinä toivossa, että menetelmiä voisi yhdistää. Haku ei kuitenkaan ollut kovin hedelmällinen, ja se on jätetty raportoimatta. Aineistoa on siis kerätty pikkuhiljaa samalla analysoiden sen osuutta aiheeseen. Lähteistä on tehty muistiinpanot, minkä jälkeen on etsitty yhteisiä teemoja. Teemojen perusteella hahmoteltiin opinnäytetyön rakennetta ja pohdittiin, mitkä teemat toistuivat eniten. Loppua kohden teemat hieman muuttuivat.

Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa aineiston valinnan merkittävin kriteeri on, että aihetta voidaan tarkastella ilmiölähtöisesti ja tarkoituksenmukaisesti suhteessa tutkittavaan kysymykseen (Kangasniemi ym. 2013). Ongelman opinnäytetyön luotettavuudelle tuo kuitenkin se, että aineisto ei koostu pelkästään tutkimusartikkeleista, vaan siinä on käytetty erilaisia lähteitä.

Tärkeimpänä aineistona tässä opinnäytetyössä ovat olleet Heikki Seppälän Erilaiset eväät -kirja kehitysvammaisuudesta, Kilpeläisen ym. (2022) selvitys väestöryhmistä, joiden tilanne heikkeni koronan aikana, Nurmi-Koikkalaisen ym. (2023) julkaisu vammaispalvelujen työntekijöiden kokemuksista korona-aikana, Hakolan ym. (2021) selvitys poikkeusajan vaikutuksista työ- ja päivätoimintaan, Kehitysvammaliiton covid-19-tilannekatsaus vuodelta 2021, Nurmi-Koikkalaisen ym. (2021) henkilökohtaisen avun asiakaskyselyn tulokset, Hakoman ym. (2022) osio THL:n 2022 julkaisemasta raportista koskien koronan hyvinvointivaikutuksia, KVANKin (2023) osallisuuden ja työn laatukriteerit, asiaan kuuluvat lait sekä Vammaispalvelujen käsikirja (THL 2023b).

7 Tulokset

7.1 Koronaepidemia ja haavoittuvat asiakasryhmät

Koronaepidemian kielteiset vaikutukset ovat olleet voimakkaimmillaan jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevilla väestöryhmillä. Kilpeläinen ym. (2022) jakavat nämä väestöryhmät kymmeneen, joista yksi on *vammaiset ja toimintarajoitteiset henkilöt*. (Kilpeläinen ym. 2022.)

Kehitysvammaiset päiväaikaisen toiminnan asiakkaat sisältyvät tähän ryhmään. Tässä kappaleessa käsitellään koronaepidemian kielteisiä vaikutuksia sekä tämän suuremman ryhmän että kehitysvammaisten kannalta.

On kansainvälisesti havaittu, että vammaisten erityistarpeet on unohdettu covid-19-ohjeistuksissa. Vammaisten ihmisten tilanteen turvaaminen vaatii erityishuomiota ja heidän muita ihmisryhmiä heikompi asemansa on noussut esiin. Korona on hankaloittanut asiakkaiden ongelmien ratkaisemista ja yksinäisyys on lisääntynyt paljon. Monilla tämän taustalla on

päivittäisten rutiinien kuten työ- ja päivätoiminnan keskeytyminen ja läheisistä eristäytyminen. Päiväaikaisen toiminnan työntekijät ovat olleet huolissaan asiakkaiden tartuntapeloista ja heidän ikävästään läheisiä kohtaan. Suojavarusteiden käyttö ja hygieniaohjeiden noudattaminen on tuottanut vaikeuksia lähes puolella päiväaikaisen toiminnan asiakkaista, ja haastavia tilanteita on ollut paljon. Ylipäänsä arjen sujumiseen, asiointiin, kotona pärjäämiseen ja mielenterveyteen liittyvät ongelmat ovat lisääntyneet. (Nurmi-Koikkalainen 2023.)

Myös Kilpeläisen ym. (2022) sekä Hakoman ym. (2021) mukaan päiväaikaisen toiminnan asiakkaat ovat kokeneet yksinäisyyttä sosiaalisten kontaktien vähetessä (Kilpeläinen ym. 2022; Hakoma ym. 2021). Struktuurin ja rutiinin puute on johtanut mielenterveysongelmiin ahdistuksen ja masennuksen muodossa, ja myös päihdeongelmat lisääntyivät (Hakoma ym. 2021). Neuvontasivujen kävijämäärät kasvoivat merkittävästi vuonna 2020, ja kysyjät olivat yksinäisiä, ahdistuneita ja mielekkään tekemisen tarpeessa (Hakoma ym. 2021). Vaikeavammaisista niillä, jotka eivät kokemuksensa mukaan saaneet riittävästi henkilökohtaista apua, hyvinvoinnin heikkeneminen oli yleisempää. Henkilökohtaisen avun kyselyyn vastanneiden mukaan suurin ongelma oli avustajien saatavuus. Jo pienet ongelmat saatavuudessa voivat heikentää yleistä hyvinvointia merkittävästi. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2021.) Holm ym. (2021) mainitsevat lisäksi toimintarajoitteisten ihmisten univaikeuksien sekä taloudellisten haasteiden lisääntymisestä korona-aikana (Holm ym. 2021).

Yksinäisyyttä ja taloudellisen tilanteen vaikeutumista siis koettiin vammaisten ja toimintarajoitteisten ihmisten keskuudessa enemmän kuin koko väestössä keskimäärin. Palveluvajetta on ollut, ja avun saamisen riittämättömyyden ja hyvinvoinnin heikkenemisen välillä on havaittu yhteys. Toimintarajoitteisilla henkilöillä on jo ennen epidemiaa voinut olla erilaisia terveyttä ja hyvinvointia kuormittavia tekijöitä, joita korona-aika korosti. Moni vammaisen henkilö vähensi sosiaalisia kontaktejaan ja harrastustoimintaan osallistumista. Tämä johti yksinäisyyden lisääntymiseen, elämänlaadun heikkenemiseen sekä mielialan ja terveyden laskuun. (Kilpeläinen ym. 2022.) Tapaamisrajoitusten myötä puhevammaisten ihmisten yksinäisyys lisääntyi entisestään (Kehitysvammaliitto 2021).

Palvelujen näkökulmasta katsottuna alueiden välillä on ollut suuria eroja siinä, onko yhteistyö lisääntynyt, vähentynyt vai pysynyt samana (Nurmi-Koikkalainen 2023). Kehitysvammaliiton (2021) selvityksestä ilmeni, että erään asumisyksikön asukkaat eivät vuoteen päässeet päivätoimintaan, ja yksikössä on läheisten kertoman mukaan ollut hyvin niukasti resursseja yhteiselle, virikkeelliselle tekemiselle, joten päivät ovat kuluneet lähinnä television ääressä omissa huoneissa (Kehitysvammaliitto 2021). Tällaista tilannetta ei kukaan tietenkään toivo, ja tämä esimerkki tuskin edustaa suurta osaa asumisyksiköistä. On kuitenkin esimerkkejä myös siitä, että yhteistyö ei välttämättä ole aina resursseista kiinni.

7.2 Koronan vaikutukset päiväaikaiseen toimintaan

Koronaepidemian aikana sosiaaliala jäi terveystalouden varjoon, ja vammaispalvelut muiden sosiaalipalvelujen varjoon (Nurmi-Koikkalainen 2023). Vammaisjärjestöillä on jo vuonna 2020 ollut huolta vammaisten oikeuksien toteutumisesta koskien päiväaikaista toimintaa (Kilpeläinen ym. 2022). Päiväaikainen toiminta loppui kokonaan tai muutti muotoaan, minkä seurauksena asiakkaiden yksinäisyys, toimettomuus ja ahdistuneisuus lisääntyivät (Kilpeläinen ym. 2022). Vammaisfoorumi otti vuonna 2020 kantaa siihen, että päiväaikaista toimintaa olisi järjestettävä asumisyksiköissä, jotta ehkäistäisiin passivoitumista arjen rutiinien puuttuessa (Vammaisfoorumi 2020). Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan kehitysvammaisten mielenterveys on kärsinyt päivittäisten rutiinien, mukaan lukien päiväaikaisen toiminnan, keskeydyttyä (Nurmi-Koikkalainen 2023).

Uusia toimintatapoja päiväaikaiselle toiminnalle ovat olleet liikkuva päivätoiminta, asumisyksiköissä järjestettävä päivätoiminta, etä- ja hybridipäivätoiminta sekä kuva- ja videomateriaalien käyttäminen (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Etätoiminta oli tyypillisimmin musiikkia, liikuntaa ja keskustelua (Hakola ym. 2021). Etänä on tehty myös palvelusuunnitelmien päivittämistä, mutta etänä tehdyt asiat ovat vaatineet asiakkaan digiosaamista (Hakoma ym. 2022).

Ympäristöllä voi olla suuri vaikutus ihmisen toimintakykyyn (Seppälä 2017), ja päiväaikainen toiminta on omiaan ylläpitämään sosiaalisen vuorovaikutuksen taitoja sekä rytmiä arjessa. Päivätoiminta on vammaispalvelulain (380/1987) turvaama palvelu, jota ei tulisi keskeyttää yhtäkkiä poikkeusolojen takia. Lain mukaan toimintaa on järjestettävä siten, että asiakas voi osallistua toimintaan viitenä päivänä viikossa tai sitä harvemmin, jos työtoimintaan osa-aikaisesti osallistuminen on mahdollista. Myös muusta syystä osallistumispäiviä voi vähentää (380/1987). Laissa ei kuitenkaan sanota mitään toiminnan lakkauttamisesta.

Keväällä 2022 päiväaikaisen toiminnan asiakkaat olivat pääosin takaisin toiminnassa, mutta pelko tartunnasta on elänyt joidenkin mielessä yhä. Heillä, jotka ovat jääneet kokonaan pois, on fyysinen toimintakyky laskenut ja omaishoitajat ja vanhemmat ovat olleet väsyneitä. (Hakoma ym. 2022.) Päiväaikaisella toiminnalla on tärkeä rooli osallisuuden edistämiseksi, ja tässä on epäonnistuttu niiden kohdalla, joilla toiminta loppui kokonaan. Toisaalta päiväaikaisessa toiminnassa tartuntojen hallinta on voinut asettua haasteeksi. Päiväaikaisessa toiminnassa on enemmän kontakteja ja vaikeampaa pitää yllä sosiaalista etäisyyttä (Kehitysvamma-liitto 2021).

7.3 Asiakkaiden näkökulma

Yhteistyö yksiköiden välillä on tärkeää asiakkaiden kannalta. Nurmi-Koikkalainen ym. (2023) muistuttavat, että yhteistyön puute voi johtaa asiakkaiden arjen kaventumiseen. Vammaispalvelujen työntekijöille tehdyn kyselyn (2023) mukaan asiakkaiden kanssa käydyssä

vuorovaikutuksessa on tapahtunut muutosta koronan myötä. Syyksi tähän mainitaan sosiaalinen eristäytyminen ja turvavälit. Toisaalta joidenkin työntekijöiden kohdalla suhde asiakkaaseen on syventynyt. Asiakkailla oli ollut tarvetta puhua asioistaan, peloistaan ja tulevaisuudesta. He kaipasivat seuraa, henkistä tukea ja keskusteluapua. Haastavat tilanteet lisääntyivät. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.)

Suojavarusteiden käyttö on aiheuttanut haasteita lähes puolella päiväaikaisen toiminnan, tuteun työn ja työhön valmennuksen asiakkaista. Rajoituksia ja ohjeistuksia oli usein hankala ymmärtää, ja työntekijät tukivat asiakkaita hygieniassa ja testaukseen hakeutumisessa. Epävarmuuden ja pelon tunteita syntyi mahdollisesta omasta tai läheisen sairastumisesta. Läheisiä ikävöitiin. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.)

Tekemisen puute johti monilla pitkästymiseen ja sosiaalisten kontaktien vähentymiseen. Päiväaikaisen toiminnan ja työhön valmennuksen työntekijöistä lähes puolet kertoi somen ja viestisovellusten käytön lisääntyneen. Etäpalveluista saatu palaute asiakkailta oli pääosin myönteistä, vaikkakin työntekijöiden sanoittamaa. Kommunikointi asiakkaiden kanssa muuttui osalla kuviin ja aakkostauluun. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.) Niiden asiakkaiden kanssa, joilla oli digiosaamista, muun muassa päivitettiin etänä palvelusuunnitelmia ja toteutettiin etäpäivätoimintaa. Tämä kuitenkin vaati sitä, että digiosaamista on. (Hakoma ym. 2022.)

Jotkut asiakkaat jäivät päivätoiminnasta omaehtoisesti pois pitkäksi aikaa, mikä myös kavensi sosiaalista piiriä ja ruostutti tekemisen taitoja (Hakoma ym. 2022). Toisaalta Nurmi-Koikkalaisen ym. (2023) kyselyn mukaan työntekijät ovat huomioineet asiakkaiden mielenterveyttä korona-aikana enemmän kuin aikaisemmin. Jotkut asiakkaat kokivat tauon lomaksi, joka tuli tarpeeseen. Se saattoi antaa mahdollisuuden oppia organisointitaitoja ja vaikuttaa enemmän omaan ajankäyttöön. Osa asiakkaista sai yksilöllisempää ohjausta toimintakeskusten ollessa suljettuina. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.)

Asiakkaat tarvitsivat sulun aikana tukea päivien sisällön miettimiseen ja rytmittämiseen sekä toiminnanohjaukseen. He olisivat kaivanneet päiviinsä sisältöä ja arkisia rutiineja. Työosuusrahoja jäi myös saamatta monella. (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023.)

7.4 Tiedonsaanti

Useasta lähteestä on käynyt ilmi, että koronaepidemian aikaan selkokielineen viestintä on ollut puutteellista. Kehitysvammaliiton (2021) selvityksen mukaan kehitysvammaisten ja heidän kanssaan työskentelevien keskuudessa on ollut epä tietoisuutta vallitsevista rajoituksista ja siitä, millaiseen toimintaan voi osallistua (Kehitysvammaliitto 2021). Myös kansainvälisesti on havaittu, että vammaisten erityistarpeet on unohdettu koronaepidemian ohjeistuksissa (Nurmi-Koikkalainen 2023).

Yhdenvertainen tiedonsaanti tulisi turvata erityistarpeet huomioiden. Selkokielineen viestintä on koettu riittämättömäksi ja digitaalisten palvelujen hyödyntäminen on ollut toivottua vähäisempää. Toimintarajoitteiden ja vammojen erityispiirteet tulisi ottaa huomioon digitaalisten palveluiden saavutettavuudessa. Etäpalvelut toimivat vain osalla. (Kilpeläinen ym. 2022.) On suuri joukko, joille etäyhteyksien ja puhelimen käyttö on haastavaa tai mahdotonta (Kehitysvammaliitto 2021).

Kehitysvammaliitto on vuonna 2021 tähdentänyt THL:n selkokielineen sivun päivittämisen tärkeyttä ja tuonut esiin, että Selkokeskuksen tekstipalveluja ei ole suunniteltu nopean kriisiviestinnän tarpeisiin. Selkokielineelle viestinnälle on jatkuva tarve ja sen tulisi olla mietitty osa viestintäketjua. Tarpeesta kertoo se, että vernerinetin ja neuvontasivujen kävijämäärät kasvoivat merkittävästi vuoden 2020 aikana ja pysyivät korkeina. Kävijöiden kysymyksistä suurin osa liittyi epäsuorasti koronaan, mutta myös seuraa ja tekemistä etsittiin. (Kehitysvammaliitto 2021.) Myös Hakoman ym. (2022) mukaan päiväaikaisen toiminnan asiakkaat tarvitsivat selkokielineistä tietoa ja keskustelua koronauutisointiin liittyen. Riskiryhmään kuulumisen tekee oikean tiedonsaannin vielä tärkeämmäksi. (Hakoma ym. 2022.)

Koronaepidemian kaltaisissa tilanteissa yhdenvertainen tiedonsaanti on turvattava erityistarpeet huomioiden (Kilpeläinen ym. 2022). Yhdenvertaisuuden edistämistä auttaisivat luotettavaan tietoon perustuvat toimintaohjeet (Holm ym. 2021). Viranomaisten osaamista ja resursseja selkokielineeseen viestintään tulee päivittää ja selkokielineistä viestintään tulee kehittää (Hakoma ym. 2022). Vammaisfoorumi totesi jo vuonna 2020, että selkokielineen viestinnän tulee olla saavutettavaa ja monikanavaista.

7.5 Eriarvoistuminen

Koronaepidemiolla on ollut laajoja vaikutuksia ihmisten hyvinvointiin (Kilpeläinen ym. 2022), mutta erityisesti se on osunut haavoittuvimmassa asemassa oleviin ihmisiin. Epidemia on tuonut näkyväksi yhteiskunnan eriarvoisuutta (Kilpeläinen ym. 2022). Myös kansanväliset järjestöt ovat ilmaisseet, että epidemian aikana on erityisesti huolehdittava toimintarajoitteisten ihmisten oikeuksien toteutumisesta (Holm ym. 2021). Eriarvoistuminen on näkynyt päiväaikaisen toiminnan asiakkaiden välillä (Nurmi-Koikkalainen 2023); merkittävä osa asiakkaista jäi kokonaan palvelun ulkopuolelle (Hakola ym. 2022). Syynä tähän saattoi olla digitaidon, tuen ja laitteiden puute, oma tai lähihenkilön tahto tai jokin palveluntarjoajasta johtuva muu syy (Hakola ym. 2022.)

Epidemian alussa vuonna 2020 keväällä jopa asiakkaiden päivittäisiä toimia on kyseenalaistettu tai kielletty. Kun itsemääräämisoikeutta rajoitetaan, sille pitäisi olla mahdollisimman korkea kynnyksen. (Topo 2020.) Perus- ja ihmisoikeuksia on myös loukattu rajoittamalla tehohoidon palvelutarpeen arviointiin pääsemistä. Vammaisuus ei vaikuta itsessään siihen, voiko koronaviruksen aiheuttamasta taudista riittävää hoitoa saadessaan parantua. (Vammaisfoorumi

2020.) Ihmisoikeuskeskus on korostanut vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen tärkeyttä myös poikkeustilanteissa, erityisesti heidän, jotka tarvitsevat muiden apua arjesta selviytymiseen. (Kilpeläinen ym. 2022.)

Päiväaikaisen toiminnan asiakkaiden välinen eriarvoistuminen palvelusta poisjäädessä aiheuttaa syrjäytymisriskiä, jonka taustalla on yksinäisyys ja eristäytyminen sekä kotoa lähtemisen haasteet (Nurmi-Koikkalainen 2023). Asumispalveluiden järjestämä korvaava toiminta päiväaikaisen toiminnan ollessa tauolla ei aina ulottunut kotona yksin tai lähihenkilöiden kanssa asuviin asiakkaisiin (Hakola ym. 2022). Oikeus palveluun on kuitenkin ollut olemassa, ja jatkossa toteuttamistavat pitää muokata sellaiseksi, että toimintaa on turvallista järjestää epidemiatilanteessa. Koronaepidemian tuoma poikkeustilanne oli kuitenkin kaikille uusi. (Hakola 2022.)

Kriisitilanteet mylläävät koko yhteiskuntaa ja pakottavat katsomaan asioita eri perspektiivistä kuin aiemmin. Niissä voi piillä myös tilaisuus muuttaa rakenteita parempaan suuntaan. Kun hyvinvointiin ja terveyteen liittyvien ongelmien kasaantumista ennakoidaan, palvelutarvetta ei synny yhtä paljon ja kustannuksia säästyy (Kilpeläinen ym. 2022). Jatkossa on tärkeää vahvistaa haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asemaa ja selviytymiskeinoja myös tulevaisuuden kriisejä ajatellen (Kilpeläinen ym. 2022). Kehitysvammaisten päiväaikaisella toiminnalla on tärkeä rooli mm. arjen taitojen tukijana ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitäjänä. Myös yhteiskunnallisesti poikkeuksellisissa tilanteissa sillä on paikkansa.

Päiväaikaisen toiminnan tauolle jääminen tai lopettaminen on vaikuttanut myös asiakkaiden lähellä oleviin ihmisiin. läkkäillä omaishoitajilla on saattanut jäädä vapaapäivät pitämättä (Hakola ym. 2022) ja korona-aikana henkilökohtaisten avustajien saatavuus on huonontunut entisestään (Nurmi-Koikkalainen 2021).

Vammaisten ihmisten tilanteen turvaaminen poikkeuksellisissa tilanteissa vaatii erityishuomiota (Nurmi-Koikkalainen 2023). Jatkossa ehkäisevä työ korostuu yhteiskehittämällä palveluita (Kilpeläinen ym. 2022). Osallisuus voi toteutua vain, jos sitä toteutetaan käytännössä. Osalle asiakkaista korona-aika on tuonut positiivisiakin muutoksia. Työ- ja päivätoiminnan keskeydyttyä he ovat osallistuneet enemmän oman elämänsä suunnitteluun ja vapaa-aikaa on ollut enemmän (Nurmi-Koikkalainen 2023). Joillakin taas on tapahtunut laitteiden hankinnassa digiloikka, joka on johtanut siihen, että ystävyksiä on herätetty uudelleen eloon ja vanhoja tuttuja on nähty pitkästä ajasta (Hakola ym. 2022). I

sossa kuvassa kuitenkin koronaepidemia on korostanut erilaisia terveyttä ja hyvinvointia kuormittavia tekijöitä, joita toimintarajoitteisilla ihmisillä on voinut olla jo ennen sitä (Kilpeläinen ym. 2022). Nämä kuormittavat tekijät ovat omiaan estämään osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista, jos tukitoimet eivät ole riittäviä. Päiväaikainen toiminta on oleellinen sosiaalipalvelu monelle kehitysvammaiselle.

7.6 Johtopäätökset

Tässä opinnäytetyössä tarkasteltiin päiväaikaisen toiminnan merkitystä kehitysvammaisille asiakkaille maailmanlaajuisen koronaepidemian aikana ja sen jälkeen. Menetelmänä on hyödynnetty kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Eri lähteiden mukaan jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset ovat kärsineet koronan haittavaikutuksista eniten. Kehitysvammaiset ovat laaja joukko ihmisiä, joista iso osa on haavoittuvassa asemassa yhteiskunnassamme. Suurin osa kehitysvammaisista nuorista päätyy työkyvyttömyyseläkkeelle (Seppälä 2017) ja moni on sosiaalipalvelujen asiakas.

Kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminta lukeutuu sosiaalipalveluihin. Työ- ja päivätoiminnan asiakkaita oli vuonna 2021 lähes 17 900 (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023), joten puhutaan isosta joukosta ihmisiä. Keväällä 2020 lähes puolet Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunnan kyselyyn vastanneista organisaatioista sulki toimintakeskuksensa, ja 15 % lopetti toimintansa kokonaan (KVANK 2021). Päiväaikainen toiminta siirtyi osittain asumisyksiköiden harteille, ja erilaisia vaihtoehtoisia päiväaikaisen toiminnan muotoja syntyi. Hakolan ym. (2021) kyselyn mukaan 18 %:lla asiakkaista päiväaikaisen toiminnan käyntipäiviä vähennettiin (Hakola ym. 2021). Moni asiakas jäi ilman palvelua, johon heillä on oikeus (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023).

Arjessa ja palveluissa tapahtuneet muutokset ovat heijastuneet asiakkaisiin mm. lisäten yksinäisyyttä (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Yhdysvaltalaisen kyselyn mukaan kehitysvammaisten mielenterveys on kärsinyt korona-ajasta (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023). Asiakkaat olisivat kaivanneet arkeensa sisältöä, rutiineja, tukea toiminnanohjaukseen sekä selkokielistä tietoa ja keskustelua uutisointiin liittyen (Hakola ym. 2021). Neuvontasivujen kävijämäärät kasvoivat merkittävästi vuonna 2020, ja kysyjät olivat yksinäisiä, ahdistuneita ja mielekkään tekemisen tarpeessa (Hakoma ym. 2021). Yksinäisyyttä ja taloudellisen tilanteen vaikeutumista koettiin vammaisten ja toimintarajoitteisten ihmisten keskuudessa enemmän kuin koko väestössä keskimäärin (Kilpeläinen ym. 2022). Jatkossa on tärkeää vahvistaa haavoittuvassa asemassa olevien asemaa ja selviytymiskeinoja myös tulevaisuuden kriiseissä (Kilpeläinen ym. 2022).

Koronaepidemian myötä tapahtunut digiloikka kosketti myös vammaispalveluita. Uutena päiväaikaisen toiminnan muotona syntyi hybridi- ja etäpäivätoimintaa, ja palaute etätoiminnasta oli asiakkailta pääosin myönteistä (Nurmi-Koikkalainen 2023). Toisaalta paluuta normaaliin odotettiin (Hakola ym. 2021). Somen ja viestisovellusten käyttö lisääntyi (Nurmi-Koikkalainen ym. 2023), mikä saattaa kertoa siitä, että sosiaalista tyhjiötä haluttiin täyttää jollakin.

Digitaalisten palvelujen hyödyntäminen on kaikesta huolimatta ollut toivottua vähäisempää. Toimintarajoitteiden ja vammojen erityispiirteet tulisikin paremmin huomioida sähköisten palvelujen saatavuudessa. (Kilpeläinen ym. 2022.) Toisaalta on suuri joukko ihmisiä, joille etäyhteyksien ja puhelimen käyttö on haastavaa tai mahdotonta (Kehitysvammaliitto 2021). Selkokielisen tiedon saavutettavuuteen tulisikin panostaa jatkossa. Selkokieliselle viestinnälle

on jatkuva tarve (Kehitysvammaliitto 2021), ja yhdenvertainen tiedonsaanti on turvattava kaikille erityistarpeet huomioiden (Kilpeläinen ym. 2022). Viranomaisten selkokieliosaamista ja selkokielistä viestintää tulee kehittää (Hakoma ym. 2022).

8 Pohdinta

Tässä opinnäytetyössä on etsitty kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoja hyödyntäen vastausta seuraavaan kysymykseen:

Mikä on kehitysvammaisten päiväaikaisen toiminnan merkitys koronaepidemian aikana ja sen jälkeen?

Pitkin prosessia pohdin sosiaalisen elämän merkitystä ihmisoikeutena. Ihmiset ovat laumaeläimiä, jotka kaipaavat seuraa. Toisten ihmisten näkeminen ja heidän kanssaan tekeminen kuuluu perustarpeisiin. Korona-ajan eristäytyminen on todennäköisesti kirkastanut tätä tarvetta monilla ihmisillä. Kehitysvammaisille ihmisille päiväaikainen toiminta voi tuoda suuren osan päivän sosiaalisista kontakteista. Epäämällä heiltä tämä palvelu saatetaan monelta viedä mahdollisuus normaaliin sosiaaliseen kanssakäymiseen sekä mielekkääseen tekemiseen kodin ulkopuolella. Päiväaikainen toiminta on lain turvaama palvelu, jolle on hyvät perusteet. Sosiaalinen kanssakäyminen on oleellista hyvän mielenterveyden kannalta.

Tämän opinnäytetyön aineiston heikkous on, että suoraa palautetta aiheesta kehitysvammaisilta itseltään ei ole saatu. Nurmi-Koikkalaisen ym. (2023) työpaperissa on haastateltu vammaispalveluiden työntekijöitä, jotka ovat kuulleet asiakkaita itseään, mutta siinäkin palaute voi olla työntekijöiden sanoittamaa. Asiakaslähtöisyyttä on siis ollut lähtökohtaisesti vaikea toteuttaa. Aineisto on kuitenkin pyritty valitsemaan asiakaslähtöisyyden idea mielessä. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden etujärjestöt lienevät hyvin perillä siitä, millaisia tarpeita heidän edustamilla henkilöillä on. Jokaisen lähteen kohdalla on punnittu tarkkaan, onko se luotettava vai ei.

Opinnäytetyöllä ei ole toimeksiantajaa, joten työelämää ei ole konsultoitu matkan varrella. Prosessi ei ole ollut täysin johdonmukainen, päinvastoin kuin alussa suunniteltiin. Koska tietoperustaa on alettu analysoida jo sen kokoamisvaiheessa, ei voi laittaa selkeää rajaa eri vaiheiden välille, vaan ne ovat edenneet lomittain.

Prosessi on edennyt ydinkysymys edellä, ja tavoite on ollut lisätä ymmärrystä aiheesta. Päiväaikaisen toiminnan sisältö voi vaihdella paikkakohtaisesti, mutta yhteistä eri yksiköille on se, että niissä tuotetaan merkityksellistä palvelua. Tämä opinnäytetyö ei välttämättä tuota uutta tietoa koronan vaikutuksista päiväaikaiseen toimintaan, mutta esiin nousseet teemat viittaavat siihen, että palvelulle on perusteltu paikkansa. Myös päiväaikaisen toiminnan ohjaajana

työskennelleenä olen nähnyt, minkälaista sisältöä tämä palvelu voi tuoda kehitysvammaisten ihmisten elämään. Tulevana sosionomina toivon, että päiväaikainen toiminta turvataan jatkossakin heille, jotka sitä tarvitsevat. Sen muodot, nimi tai toteuttamistavat voivat muuttua, mutta tarve säilyy.

Opinnäytetyön aihe tuli työnantajan edustajalta koronan jälkimainingeissa 2023 keväällä. Aihe tuntui ajankohtaiselta ja tartuin siihen tietämättä vielä kaikkia vaikutuksia, joita koronaepidemiolla on ollut päiväaikaiseen toimintaan kansallisesti. Aineiston perusteella kehitysvammaisten päivätoiminta on merkityksellinen palvelu, ja etenkin yhteiskunnallisesti poikkeuksellisessa tilanteessa. Haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten erityistarpeet on erityisen tärkeää ottaa huomioon vastaavissa tilanteissa. Ennaltaehkäisevä työ vähentää palveluntarvetta ja säästää myös resursseja. Päiväaikainen toiminta ehkäisee yksinäisyyttä ja mielen-terveysongelmia sekä vahvistaa vuorovaikutustaitoja.

Yksinäisyys, selkokiehisen tiedon riittämättömyys ja eriarvoisuuden kasvaminen nousivat teemoina esille prosessin myötä. Elämme monelta kantilta katsottuna epävakaisia aikoja. Euroopassa käydään sotaa ja ilmastonmuutos kiihtyy tuoden mukanaan ilmastopakolaisia. On tärkeää pitää kiinni perusasioista, joihin yhteiskunnassamme kuuluu yhdenvertaisuus ja ihmisarvoinen elämä. Sosiaalinen elämä kuuluu ihmisen perustarpeisiin ja päiväaikaisen toiminnan yksi tärkeistä tehtävistä on tukea sosiaalisessa kanssakäymisessä. Päiväaikainen toiminta ylläpitää vuorovaikutustaitoja, vähentää yksinäisyyttä ja antaa mielekästä sisältöä arkeen. Tiedonkulku kriisitilanteissa on ensiarvoisen tärkeää, ja oikean tiedon saanti tulee turvata kaikille. Selkokiehiseen tiedotukselle on jatkuva kysyntä.

Koronaepidemia on verrattain uusi ilmiö, ja tutkimuksia koskien sen vaikutuksia eri yhteiskunnan osa-alueisiin varmasti syntyy jatkuvaa tahtia. Epidemian pitkäaikaisvaikutuksia ei kukaan vielä voi ennustaa. Tämän opinnäytetyön myötä jatkotutkimustarpeita löytyi ainakin selkokiehisen viestinnän saralta. Hakoma ym. (2022) tähdentävät, että viranomaisten osaamista ja resursseja selkokiehiseen viestintään tulee päivittää ja selkokiehelistä viestintää tulee kehittää (Hakoma ym. 2022).

Toisena isona teemana nousi esiin eriarvoisuuden lisääntyminen. Tämän vastapainona voisi nostaa esiin osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämisen. Millä tavoin osallisuutta ja yhdenvertaisuutta voisi ylläpitää kriisitilanteissa, joissa ihmisillä tapaa herätä mustavalkoiset selviytymisvaistot? Kolmantena teemana erottui yksinäisyys. Miten voidaan ehkäistä ihmisten yksinäisyyttä yhteiskunnallisesti poikkeuksellisessa tilanteessa? Ja vielä, miten turvata haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten yhdenvertaisuus vastaavanlaisen kriisin sattuessa kohdalle?

Lähteet

Aho, A. L., Forma, L., Niskanen, S. & Salminen, A-L. 2021. Kartoittava kirjallisuuskatsaus ikääntyneiden arkikuntoutuksen ominaispiirteistä. *Gerontologia* 35(1), 2021.

Ahonen, S-M., Jääskeläinen, P., Kangasniemi, M., Liikanen, E., Pietilä, A-M. & Utriainen, K. 2013. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede* 2013, 25 (4), 291-301.

Arene. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. 2019. Viitattu 7.4.2023. https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULU-JEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?_t=1578480382

Autti-Rämö, I., Melkas, S., Rajavaara, M. & Salminen, A-L. 2022. Kuntoutuminen. 2. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim.

Hakola, M., Klem, S., Lange, H., Peltonen, E. & Rytönen, J. 2021. Selvitys poikkeusajan vaikutuksista työ- ja päivätoimintaan ja työllistymistä tukevaan toimintaan. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta KVANK, Työn ja päivätoiminnan valiokunta. Viitattu 4.6.2023. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/2021/04/selvitys-poikkeusajan-vaikutuksista-2021.pdf>

Hakoma, R., Hintsala, S., Holm, M., Lindström, E., Nurmi-Koikkalainen, P., Rieppo, S., Sainio, P. & Väre, A. 2022. Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. 4.5 Toimintarajoitteiset ja vammaiset henkilöt. Raportti, THL. Viitattu 16.5.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-865-1>

Hedrenius, S. & Johansson, S. 2013. Kriisituki. Ensiapua onnettomuuksien, katasrofien ja järkyttävien tapahtumien käsittelyyn. Helsinki: Tietosanoma.

Holm, M., Ikonen, J., Koponen, P., Korhonen, M., Koskinen, S., Nurmi-Koikkalainen, P., Parikka, S., Sainio, P., Skogberg, N. & Värt, A. 2021. Koronapandemian ja sen rajoittamistointien vaikutukset toimintarajoitteisten ihmisten elämään. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 3/2021 (235-252). <https://doi.org/10.23990/sa.103240>

Ihmisoikeuskeskus. 2023. Vammaisten henkilöiden oikeudet. Lakisääteinen erityistehtävä - YK:n vammaisyleissopimus. Viitattu 11.4.2023. <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/vammaisten-henkiloiden-oikeudet/>

Kalliomaa-Puha, L., Rissanen, S., Valokivi, H. & Ylinen, S. 2019. Itsemurhariskissä olevan ikäihmisen kanssa työskentelyssä vaaditut taidot sosiaalityössä - katsaus kansainväliseen tutkimukseen. *Gerontologia* 33(4), 2019.

Kehitysvammaliitto. 2021. Covid-19-tilannekatsaus Valtioneuvostolle 1.4.2021. Viitattu 4.6.2023. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/2021/04/covid-19-tilannekatsaus-valtioneuvostolle-01-04-2021.pdf>

Kilpeläinen, K., Majlander, S. & Tuunainen, S. 2022. Väestöryhmät, joiden tilanne heikkeni koronaepidemian aikana: Miten ottaa huomioon haavoittuvassa asemassa olevat hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi? Viitattu 4.6.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-013-2>

KVANK. 2023. Osallisuuden ja työn laatukriteerit. Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. Viitattu 19.5.2023. <https://verneri.net/yleis/osallisuuden-ja-tyon-laatukriteerit>

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977. Viitattu 19.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Viitattu 19.5.2023.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021. Viitattu 19.5.2023.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210612>

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987. Viitattu 11.4.2023
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>

Nurmi-Koikkalainen, P., Korhonen, M., Väre, A. 2021. Vammaisten henkilöiden kokemuksia koronaepidemian ajalta - tuloksia henkilökohtaisen avun asiakaskyselystä, Tutkimuksesta tiivistä 24/2021. THL. Viitattu 4.6.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-657-2>

Nurmi-Koikkalainen, P., Valtokari, M. & Väre, A. 2023. Vammaispalvelujen työntekijöiden kokemuksia COVID-19-epidemian ajalta. THL. Viitattu 4.6.2023. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-041-5>

Seppälä, H. 2017. Erilaiset eväät. Kirja kehitysvammaisuudesta. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.

Sohlman, B & Valkeinen, H. 2019. Mittareita ja työvälineitä vammaissosiaalityössä. Tuloksia VamO-hankkeesta. Työpaperi 40/2019. Viitattu 4.6.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-215-4>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 11.4.2023.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

STM. 2021. Vammaisten henkilöiden osallisuus. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2020-2023. Sosiaali- terveysministeriön julkaisu 2021:2, 25-31. Viitattu 19.5.2023. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8459-2>

Talentia. 2022. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Tampere: Punamusta

THL. 2022. Heikoimmassa asemassa olevien osallisuus. Viitattu 19.5.2023.
<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus>

THL. 2023a. Koronavirus ja vammaispalvelut. Viitattu 16.5.2023.
<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/koronavirus-ja-vammaispalvelut>

THL. 2023b. Vammaispalvelujen käsikirja. Viitattu 19.5.2023.
<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>

THL. 2023c. Vammaispalvelulainsäädännön uudistus. Viitattu 23.5.2023.
<https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/vammaispalvelulainsaadannon-uudistus>

Topo, P. 2020. Koronarajoitukset suojasivat taudilta, mutta monen iäkkään ja vammaisen henkilön hyvinvointi heikkeni. COVID-19-epidemian eettinen arviointi. ETENE-julkaisu 47, 48-51. Viitattu 4.6.2023. https://etene.fi/documents/66861912/66865271/ETENE_Covid-19-epidemian+eettinen+arviointi.pdf/f775f172-3878-d5a9-22a3-34b8f256e06a/ETENE_Covid-19-epidemian+eettinen+arviointi.pdf?t=1605084741325

Vammaisfoorumi. 2020. Vammaisten ihmisten oikeudet ja niiden toteutuminen koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa. Viitattu 4.6.2023. https://vammaisfoorumi.fi/wp-content/uploads/2020/04/vammaisten_oikeudet_STM_310320.pdf

Yhdenvertaisuuslaki 135/2014. Viitattu 27.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

YK. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. Viitattu 19.5.2023. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2